

ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ

**«(ПЕРЕ)ОСМИСЛЕННЯ
СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ
ДЛЯ УКРАЇНИ (2023-2025)»**

Зміст цього документа є відповідальністю експертів, залучених для його підготовки, його за жодних обставин не можна вважати таким, що відтворює позицію Національного фонду демократії/ National Endowment for Democracy (NED) та ГС «Аспен Інститут Київ».

ЗМІСТ

EXECUTIVE SUMMARY	5
--------------------------	----------

1. РЕЗЮМЕ	6
------------------	----------

2. КОНТЕКСТ	7
--------------------	----------

2.1. Війна як тривалий стан і рамка рішень	7
2.2. Баланс свободи й безпеки	7
2.3. Соціальні лінії напруження й спільні знаменники	7
2.4. Ветерани, реінтеграція, ментальне здоров'я	7
2.5. Довіра, доброчесність і верховенство права	7
2.6. Економіка воєнного часу й інновації	8
2.7. Освіта, культура й мовна політика	8
2.8. Європейська інтеграція як рамка реформ	8
2.9. Діалог як інфраструктура ухвалення рішень	8

3. ПРО ПРОЄКТ	9
----------------------	----------

3.1. Мета й задум	9
3.2. Етапи й заходи	9
3.3. Методологія	9
3.4. Джерела й артефакти проєкту	9
3.5. Обмеження підходу	9

4. ПРОВІДНІ ТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ДІАЛОГІВ	11
--	-----------

4.1. Перманентна безпека як вісь нового суспільного договору	11
4.2. Баланс свободи й безпеки, зокрема в інформаційному просторі	11
4.3. Потреба у спільному визначенні «перемоги» та справедливої мобілізації	11
4.4. Інституційний аудит і спроможність держави	11
4.5. Справедливість і судова реформа як умова довіри	12
4.6. Ветерани в центрі нового договору	12
4.7. Довіра як дефіцит і ресурс	12
4.8. Ідентичність, мова, культурна політика	12
4.9. Діаспора й культурна дипломатія як мости	12
4.10. Нормалізація воєнного часу через відновлення політики й підзвітності	13

5. ДОРОЖНЯ КАРТА РЕФОРМ, ЩО ПОСТАЛА З ДІАЛОГУ	14
5.1. Реформа врядування й розвиток культури доброчесності.....	14
5.2. Верховенство права й правосуддя.....	14
5.3. Безпека й оборона.....	14
5.4. Економіка й післявоєнне відновлення.....	15
5.5. Освіта й культура.....	15
5.6. Соціальна політика й ментальне здоров'я.....	15
5.7. Медіа, комунікація й діалог.....	15
5.8. Європейська інтеграція й глобальне позиціювання.....	16
5.9. Інституційна архітектура діалогу й реформ.....	16
5.10. Підсумок.....	16
6. РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА Й РЕКОМЕНДАЦІЇ	17
6.1. Уряд (Кабінет Міністрів / Офіс Президента).....	17
6.2. Парламент (Верховна Рада України).....	17
6.3. Органи місцевого самоврядування (громади / регіони).....	17
6.4. Судова система й сектор правосуддя.....	18
6.5. Безпекові й оборонні інституції.....	18
6.6. Бізнес та інвестори.....	18
6.7. Громадянське суспільство й медіа.....	18
6.8. Освіта й академічне середовище.....	18
6.9. Міжнародні партнери й донори.....	19
7. ВИСНОВКИ	20
7.1. Методологічні уроки.....	20
7.2. Суспільна цінність і вплив.....	20
7.3. Суспільні / інституційні результати.....	20

EXECUTIVE SUMMARY

The Project «(Re)thinking the Social Contract for Ukraine» implemented by Aspen Institute Kyiv in 2023–2025 became one of the country’s key platforms for democratic reflection during the full-scale war. Its purpose was to sustain a national conversation on the values, responsibilities, and institutional principles that should underpin Ukraine’s governance in a long-term security environment and guide post-war recovery.

Since 2022, the Project has fostered a systemic dialogue among government, civil society, business, media, and academic institutions, helping to build a shared language and a coherent vision of national and societal priorities. During the reporting period (September 2023 – November 2025), one vision event was held in Kyiv, six “Re-thinking the Social Contract of Ukraine” seminars were organized (including in Lviv and Ivano-Frankivsk), the Text Collection was updated with seven new essays by Ukrainian authors, and two Good Governance Forums were conducted.

The seminars bridged local and national levels of dialogue and engaged 636 participants from governmental, business, civil society, cultural, and military sectors. The discussions focused on key issues of wartime and post-war governance, including:

- ▶ the balance between freedom and security under martial law;
- ▶ justice, the rule of law, and integrity in public service;
- ▶ economic resilience and wartime innovation;
- ▶ mobilization of human capital and veteran reintegration;
- ▶ the role of education, culture, and language policy as factors of unity and agency;
- ▶ the institutionalization of ongoing cross-sector dialogue as a mechanism for rebuilding trust.

Based on the discussions, a consolidated reform roadmap and concrete recommendations were developed for key governmental and non-governmental actors — the government, parliament, local authorities, business, the education sector, media, and civil society. These recommendations combine long-term security readiness with democratic accountability, fair justice, and a human-centered approach to development.

The Project strengthened a culture of cross-sector cooperation and articulated the need for ongoing processes of (re)aligning expectations and responsibilities between the state and citizens. Such a dialogue infrastructure is becoming a necessary condition for societal solidarity, the renewal of public policies, and the reinforcement of Ukraine’s European course.

1. РЕЗЮМЕ

Проєкт «(Пере)осмислення суспільного договору для України» (далі — «Проєкт»), реалізований Аспен Інститутом Київ у 2023–2025 роках, став одним із ключових інтелектуальних і діалогових майданчиків для українських лідерів у час повномасштабної війни. Його мета — підтримати суспільну розмову про цінності, відповідальність і принципи співжиття, що мають стати основою оновленого суспільного договору в умовах довгої війни й післявоєнного відновлення.

Від 2022 року Проєкт розвиває системний діалог між владою, громадянським суспільством, бізнесом, медіа й академічними інституціями, допомагаючи виробляти спільну мову й узгоджене бачення державних і суспільних пріоритетів. Під час звітнього періоду (вересень 2023 року — листопад 2025 року) було проведено візійну подію в Києві, організовано шість семінарів «(Пере)осмислення суспільного договору України», зокрема у Львові та Івано-Франківську, оновлено Збірку текстів із доданням семи есеїв українських авторів, а також проведено два Форуми Доброго Врядування.

Семінари поєднали локальний і національний рівні діалогу й залучили **636** учасників з державного, бізнесового, громадського, культурного й військового середовищ.

Дискусії було зосереджено на ключових темах воєнного і післявоєнного урядування:

- ▶ баланс свободи й безпеки в умовах воєнного стану;
- ▶ справедливість, верховенство права та доброчесність публічної служби;
- ▶ економічна стійкість та інновації воєнного часу;
- ▶ мобілізація людського капіталу й реінтеграція ветеранів;
- ▶ роль освіти, культури й мовної політики як чинників єдності й суб'єктності;
- ▶ інституціалізація постійного діалогу між секторами як механізму оновлення довіри.

За результатами обговорень було сформовано узагальнену дорожню карту реформ і конкретні рекомендації для ключових державних і недержавних акторів — уряду, парламенту, місцевого самоврядування, бізнесу, освітнього сектору, медіа й громадянського суспільства. Вони поєднують довгострокову безпекову готовність із демократичною підзвітністю, справедливим правосуддям і людиноцентричним підходом до розвитку.

Проєкт зміцнив культуру міжсекторальної співпраці й артикулював потребу в процесах постійного (пере)узгодження очікувань і відповідальності між державою й громадянами. Саме така інфраструктура діалогу стає необхідною умовою для суспільної солідарності, оновлення державних політик і зміцнення європейського курсу України.

2. КОНТЕКСТ

Після початку повномасштабної війни Росії проти України перед лідерами різних рівнів і секторів постала потреба ухвалювати рішення, аналогів яких не було ні в історії незалежної України, ні навіть в Українській РСР. Лідерський досвід щонайменше трьох-чотирьох поколінь не містив ні готових відповідей, ні навіть іноді правильно сформульованих запитань. Саме тому на початку 2022 року члени Спільноти Аспен Інституту Київ ініціювали серію обговорень ключових суспільних проблем у спільній рамці «суспільний договір», щоб напрацювати мову, питання й підходи, на яких може базуватися відповідальне лідерство під час війни.

2.1. ВІЙНА ЯК ТРИВАЛИЙ СТАН І РАМКА РІШЕНЬ

Від 2022 року Україна живе у стані повномасштабної війни. Війна примушує ухвалювати рішення в умовах невизначеності й високих ризиків, а також змінює ієрархію потреб: безпека стає базовою умовою розвитку, хоча не скасовує потреби у свободах, підзвітності й довірі. У цій реальності суспільний договір постає не як установчий документ, а як процес постійного узгодження очікувань, реальних дій і відповідальності між державою, громадянами, бізнесом, недержавними організаціями й міжнародними партнерами.

2.2. БАЛАНС СВОБОДИ Й БЕЗПЕКИ

Під час воєнного стану обмеження неминучі. Водночас суспільно важливою є зрозуміла логіка, часові межі й перегляд таких обмежень. Ідеться не про зіткнення цінностей і практик безпеки й свободи, а про їх врівноваження: зберігати гідність і політичну участь там, де це не шкодить обороні, й оперативно відновлювати нормальні процедури, коли ризики знижуються. Саме такий баланс породжує взаємну довіру й готовність брати додаткову відповідальність.

2.3. СОЦІАЛЬНІ ЛІНІЇ НАПРУЖЕННЯ Й СПІЛЬНІ ЗНАМЕННИКИ

Війна підсвітила нові поділи суспільства, як-от фронт / тил, воювали / не воювали, виїхали / залишилися, контрольовані / окуповані / деокуповані території тощо. Паралельно укріпилися нові суспільні консенсуси: визнання Росії агресором, підтримка Збройних Сил та української державності, прагнення перемоги і євроінтеграції. Зміцнення цих спільних знаменників через справедливі правила, чесну комунікацію й відчутні результати реформ — ключ до єдності.

2.4. ВЕТЕРАНИ, РЕІНТЕГРАЦІЯ, МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я

Нині формується велика ветеранська спільнота — новий соціальний суб'єкт із власними правами, потребами й потенціалом лідерства. Паралельно триває складна реінтеграція демобілізованих, ВПО, мешканців деокупованих і тимчасово окупованих територій.

2.5. ДОВІРА, ДОБРОЧЕСНІСТЬ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Довіра — надважливий суспільний ресурс. Вона народжується з передбачуваних правил, підзвітності посадовців, чесного правосуддя та зрозумілих державних сервісів. Критичну роль

відіграють медіа: незалежні редакції з етичними стандартами, фактчекінг і розвінчування дезінформації, прозора комунікація державних інституцій і розвиток медіаграмотності громадян. Реформа системи органів юстиції, доброчесність публічної служби, прозорі цифрові інструменти, відповідальні медіапрактики й регулярний діалог між владою, суспільством і бізнесом — це практичні механізми відновлення довіри. Там, де є довіра, зростає готовність до відповідальності, зокрема й щодо участі в обороні.

2.6. ЕКОНОМІКА ВОЄННОГО ЧАСУ Й ІННОВАЦІЇ

Стійкість оборони й відбудова спираються на стійку економіку: податкову передбачуваність, зведення до мінімуму довільних перевірок, швидкі процедури для критичної інфраструктури й технологій подвійного призначення. Інновації у військово-технічній, енергетичній, логістичній і цифровій сферах потребують партнерства держави, бізнесу, академії та донорів, а також коротких циклів: ідея — прототип — замовлення.

2.7. ОСВІТА, КУЛЬТУРА Й МОВНА ПОЛІТИКА

Освіта має готувати людину та суспільство до завтрашнього дня: тут необхідні критичне мислення, практичні навички, англійська як друга мова доступу до знання і союзних суспільств, зв'язок навчання з реальним ринком праці. Культурна політика й підтримка української мови — частина безпеки й суб'єктності: вони зміцнюють стійкість, не протиставляючи оборону розвитку.

2.8. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК РАМКА РЕФОРМ

Євроінтеграція — це стандарти вимірювання якості інститутів: верховенство права, конкуренція, захист прав людини, сталий розвиток, регіональна політика. Узгодження реформ із *acquis* ЄС і практиками держав-членів допомагає уникати ситуації винаходу велосипеда й тримати фокус на спроможності, а не деклараціях.

2.9. ДІАЛОГ ЯК ІНФРАСТРУКТУРА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ

У невизначеності найціннішим є не разова угода, а працездатна інфраструктура діалогу: регулярні зустрічі різних середовищ, стандартизовані підсумки («що почули / що зробимо»), відкриті матеріали, механізми повернення зворотного зв'язку у процес формування державної політики. Така інфраструктура зменшує ризики помилок і робить реформи спільною справою, а не монологом інституцій.

3. ПРО ПРОЄКТ

3.1. МЕТА Й ЗАДУМ

Проєкт «(Пере)осмислення суспільного договору для України» підтримує діалогову платформу для лідерів різних секторів задля спільного осмислення викликів воєнного часу й вироблення принципів та орієнтирів для подальших дій.

3.2. ЕТАПИ Й ЗАХОДИ

- ▶ **Діалогові семінари (2022–2025):** міжсекторальні обговорення в малих групах, спрямовані на виявлення напружень, зон консенсусу й пріоритетів для спільних дій (реалізовано 6 семінарів, зокрема, у Львові та Івано-Франківську, у яких взяли участь 362 учасники).
- ▶ **Проміжні публічні дискусії:** відкриті розмови для ширшої аудиторії з презентацією напрацювань і отриманням зворотного зв'язку.
- ▶ **Форуми Доброго врядування / спеціальні форуми:** підсумкові події з протоколами, де теми семінарів перекладено на мову політик і відповідальних інституцій (293 учасники)
- ▶ **Інші матеріали й результати роботи семінарських груп:** аналітичні нотатки й короткі записки з пропозиціями.

3.3. МЕТОДОЛОГІЯ

- ▶ **Опора на проєктні есе:** усі діалоги було зафіксовано в добірці оригінальних есе, які спеціально для цього проєкту підготували провідні українські мислителі й галузеві експерти.
- ▶ **Стандартизована рамка обговорення:** спільні запитання, модерування, правила часу й участі, баланс секторальних голосів.
- ▶ **Принцип анонімності:** у публічних матеріалах використано лише повністю анонімізовані цитати; учасників неможливо ідентифікувати ні за іменем, ані за роллю.
- ▶ **Від переконань — до інституцій:** напрацювання семінарів агреговано в дорожні карти, де ідеї мапуються на конкретних виконавців (уряд, парламент, громади, бізнес, освітні та судові інституції тощо).

3.4. ДЖЕРЕЛА Й АРТЕФАКТИ ПРОЄКТУ

- ▶ **Протоколи форумів:** оформлено документи (зокрема підсумкові протоколи відповідних Форумів), у яких зафіксовано ключові тези й пропозиції.
- ▶ **Інші матеріали та результати роботи семінарських груп:** схематичні узагальнення, короткі аналітичні протоколи, що забезпечують зміст подальших розділів.

3.5. ОБМЕЖЕННЯ ПІДХОДУ

- ▶ **Непредставницький характер:** якісний, а не репрезентативний зріз; висновки відбивають голоси залучених стейкхолдерів.

- ▶ **Часова й безпекова динаміка:** оцінки й акценти можуть змінюватися з розвитком подій і обмеженнями воєнного часу.
- ▶ **Етичні обмеження публікації:** для захисту учасників інформацію анонімізовано, частину матеріалів залишено непублічною; у звіті подано лише те, що погоджено для оприлюднення.
- ▶ **Трансляція в політики:** перехід від ідей до рішень потребує інституційної волі й ресурсів поза межами проєкту; внесок проєкту — інтелектуальна рамка, пріоритезовані напрями й міжсекторальні платформи діалогу.

Так проєкт поєднує глибину міжсекторальної розмови з практичною придатністю її результатів — від етичних засад і спільних принципів до інституційних рекомендацій і можливих кроків щодо впровадження.

4. ПРОВІДНІ ТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ДІАЛОГІВ

4.1. ПЕРМАНЕНТНА БЕЗПЕКА ЯК ВІСЬ НОВОГО СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Провідна рамка обговорень — не «вічна війна», а договір про сталу та тривку безпеку й готовність до різних типів загроз (зовнішніх і внутрішніх). **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «...ми повинні зосереджуватися на договорі перманентної безпеки... ми повинні постійно захищатися...»;
- ▶ «...перманентна безпека й вічна війна — це різні речі... треба визначатися: вести війну чи налагоджувати безпеку»;
- ▶ «...можливо, тут доречнішим є договір перманентної безпеки».

4.2. БАЛАНС СВОБОДИ Й БЕЗПЕКИ, ЗОКРЕМА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Учасники наполягають на чітких критеріях обмежень і нормалізації правил під час війни. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «Інтернет. Це свободи чи безпека?... Чи готові ми обмежити свої свободи задля безпеки?»;
- ▶ «Ціннісно — свобода, професійно — безпека... Має право на існування комбінація, у якій інтереси збалансовано»;
- ▶ «Зупинити скасування базових свобод під прикриттям воєнного стану... повернути демократичні принципи й підзвітність влади».

4.3. ПОТРЕБА У СПІЛЬНОМУ ВИЗНАЧЕННІ «ПЕРЕМОГИ» ТА СПРАВЕДЛИВОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ

Не ототожнювати завершення бойових дій з «перемогою»; мобілізаційні рішення — поетапні й чесно комуніковані. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «Чітке визначення, що таке перемога, бо закінчення війни — не тотожне їй поняття»;
- ▶ «...перемога й закінчення війни — не тотожні поняття»;
- ▶ «Мобілізація має бути повною, але... малими кроками й поступово».

4.4. ІНСТИТУЦІЙНИЙ АУДИТ І СПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Необхідні інвентаризація інституцій, обмеження шкідливих практик і підсилення носіїв суспільного договору. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «...зробити певну інвентаризацію наших суспільних інституцій... допомогти тим, що розвивають договір... обмежити інституції, які шкодять».

4.5. СПРАВЕДЛИВІСТЬ І СУДОВА РЕФОРМА ЯК УМОВА ДОВІРИ

Відчуття справедливості й гідності безпосередньо пов'язане з оновленням правосуддя й компетентності на місцях. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «Судову систему слід реформувати... діяльність безпосередньо пов'язана зі справедливістю й гідністю»;
- ▶ «Дуже низький рівень компетентності на місцях... підвищувати шляхом навчання, експертизи й менторства».

4.6. ВЕТЕРАНИ В ЦЕНТРІ НОВОГО ДОГОВОРУ

Повага, підтримка, повернення до активного економічного життя й сучасна військова професіоналізація — суспільний пріоритет. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «Потрібен новий суспільний договір, де ветерани отримують розуміння, повагу, увагу й підтримку суспільства»;
- ▶ «...сприяння ветеранам при поверненні у свій бізнес... безперешкодно влитися в економіку».

4.7. ДОВІРА ЯК ДЕФІЦИТ І РЕСУРС

Договір потребує партнерської моделі влада / суспільство, відновлення довіри та взаємної поваги. **Окремий чинник довіри — медіа й публічна комунікація.** Учасники прямо фіксували, що державні комунікації дали збій; потрібні чесні формулювання, вихід з бульбашок і робота з очікуваннями, щоб не руйнувати довіру завищеними або хибними наративами.

Підтвердження (цитати):

- ▶ «Державні комунікації провалилися... треба встановити обмін думками й частіше виходити зі своїх бульбашок»;
- ▶ «Керувати очікуваннями — ми самі створили міф наступу й тепер пожинаємо наслідки»;
- ▶ «Робити такі кроссекторальні розмови щодня... Зараз це критично необхідно» (як механізм публічної комунікації та відновлення довіри).

4.8. ІДЕНТИЧНІСТЬ, МОВА, КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА

Мова та культура — елементи суб'єктності й безпеки; орієнтир — англійська як друга мова замість російської. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «...мова має значення... Я завжди займалась українською культурою...»;
- ▶ «...друга англійська — й питання знято [щодо «другої російської】».

4.9. ДІАСПОРА Й КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК МОСТИ

Залучення українців за кордоном до мереж впливу, партнерств і м'якої сили. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «...нестандартно подивитися і використати цих людей як містки, як хаби...»;
- ▶ «...культурна дипломатія... м'яка сила».

4.10. НОРМАЛІЗАЦІЯ ВОЄННОГО ЧАСУ ЧЕРЕЗ ВІДНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ Й ПІДЗВІТНОСТІ

Повернення регулярної політичної конкуренції та горизонтальних зв'язків — запобіжник воєнної норми. **Підтвердження (цитати):**

- ▶ «Зупинити скасування базових свобод під прикриттям воєнного стану... повернути... підзвітність... нормальний політичний процес...».

5. ДОРОЖНЯ КАРТА РЕФОРМ, ЩО ПОСТАЛА З ДІАЛОГУ

5.1. РЕФОРМА ВРЯДУВАННЯ Й РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Мета: перевести публічне управління від логіки контролю до сервісної моделі, базованої на довірі й підзвітності.

- ▶ Відновити конституційну, підзвітну модель навіть за умов воєнного стану: регулярно переглядати й звужувати обмеження, які втратили актуальність; повертати інклюзивну політику.
- ▶ Повернути довіру до державної служби через чіткі етичні стандарти, прозорі призначення й зрозуміле оцінювання результатів.
- ▶ Налагодити державні комунікації та зробити публічний діалог сталою практикою: двосторонньою, регулярно й міжсекторальною.

5.2. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА Й ПРАВОСУДДЯ

Мета: утвердити справедливість як основу легітимного врядування й суспільної згуртованості.

- ▶ Забезпечити реальні розслідування воєнних злочинів і закласти елементи перехідного правосуддя.
- ▶ Завершити судову реформу: доброчесний добір, прозорість процедур, технологічні інструменти відкритості й контролю.
- ▶ Відновити й осучаснити військове правосуддя, щоб воно відповідало умовам війни та захищало гідність військових.

5.3. БЕЗПЕКА Й ОБОРОНА

Мета: налагодити людиноцентричну систему безпеки, що поєднує стримування противника, повагу до людської гідності й широкий громадянський внесок.

- ▶ Запровадити базову оборонну підготовку для всіх категорій громадян і забезпечити справедливую мобілізацію, зокрема беручи до уваги цивільні спеціальності, корисні для оборони й критичної інфраструктури.
- ▶ Пришвидшити технологічну модернізацію (зокрема застосування штучного інтелекту), водночас підвищуючи професіоналізацію війська й турботу про людину у формації.
- ▶ Планувати довготривале стримування на основі передбачуваних правил, стійких інституцій і резервів, необхідних для довгого протистояння.
- ▶ Сформувати повноцінну політику щодо ветеранів як елемент національної безпеки: від статусу й послуг до економічної та соціальної реінтеграції.

5.4. ЕКОНОМІКА Й ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Мета: розвинути адаптивну інноваційну економіку, здатну одночасно підтримувати оборону й соціальну сферу.

- ▶ Прибрати зайві бар'єри для підприємництва й забезпечити передбачувані правила без довільних перевірок.
- ▶ Там, де це виправдано, використовувати інструменти воєнної економіки: швидке розгортання виробництва і розвиток технологій подвійного призначення.
- ▶ Розбудовувати екосистеми інновацій і досліджень, які працюють на обороноздатність, промислову модернізацію й технологічну спроможність.
- ▶ Підготувати довгострокові програми включення в економіку демобілізованих і тих, хто повернувся з-за кордону: від перекваліфікації до підтримки працевлаштування й підприємництва.

5.5. ОСВІТА Й КУЛЬТУРА

Мета: сформувати громадян, готових до майбутнього, і зміцнити культурну основу єдності та стійкості.

- ▶ Так оновити зміст і методики навчання, щоб вони розвивали критичне мислення та адаптивність і мали прямий зв'язок з ринком праці.
- ▶ Розвивати безперервне навчання, створювати спеціальні освітні маршрути для ветеранів і налагоджувати лідерський конвеєр для формування відповідальних еліт.
- ▶ Підтримувати культурну політику й мовну практику як компоненти безпеки ідентичності, зокрема програми перекладів української літератури й культурної дипломатії.

5.6. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА Й МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я

Мета: подолати наслідки масової травми й сформувати спроможні громади.

- ▶ Створити національну систему роботи з ПТСР і сучасні сервіси ментального здоров'я, використовуючи доказові підходи й інновації.
- ▶ Надавати адресну підтримку ветеранам, внутрішньо переміщеним особам і сім'ям, які постраждали від війни, поєднуючи правовий захист із доступом до послуг.
- ▶ Забезпечити гуманну й справедливу реінтеграцію людей і територій, разом з деокупаційними й тими, що перебувають під окупацією.

5.7. МЕДІА, КОМУНІКАЦІЯ Й ДІАЛОГ

Мета: забезпечити правдиву й відповідальну публічну комунікацію, яка підтримує демократію та безпеку.

- ▶ Вибудувати етичні стандарти комунікацій у воєнний час і прозорі практики пояснення рішень, водночас уникаючи паніки й пропагандистських штампів.
- ▶ Протидіяти дезінформації та поляризації, розвиваючи медіаграмотність і спираючись на незалежні редакції з високою професійною культурою.

- ▶ Закріпити публічний діалог як регулярний інструмент вироблення рішень на національному та місцевому рівнях: від форумів і рад до локальних платформ із короткими відкритими підсумками.

5.8. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ Й ГЛОБАЛЬНЕ ПОЗИЦІЮВАННЯ

Мета: узгодити національні реформи зі стандартами ЄС у сфері права та безпеки, не втрачаючи власної суб'єктності.

- ▶ Гармонізувати законодавство й практики з *acquis* ЄС, поєднуючи конституційну стабільність із необхідною гнучкістю для змін.
- ▶ Поглиблювати співпрацю з ЄС і НАТО у сфері оборони, інновацій і промислової політики, беручи до уваги нову конфігурацію європейської безпеки.

5.9. ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ДІАЛОГУ Й РЕФОРМ

Мета: створити постійну міжсекторальну систему, яка підтримує діалог між владою, бізнесом і громадянським суспільством, відновлює довіру через відкритий зворотний зв'язок і переводить напрацювання в конкретні політики.

- ▶ Заснувати Національну раду діалогу й доброчесності з регулярними засіданнями та публічними комюніке.
- ▶ Використовувати публічні лідерські форуми як щорічні точки огляду прогресу реформ із залученням ширшого кола регіональних і місцевих лідерів та провідних громадських організацій.

5.10. ПІДСУМОК

Запропонована мапа втілює висновки розділу 5. Вона поєднує довгу безпекову готовність із демократичною підзвітністю, справедливим правосуддям і відповідальною мобілізацією суспільства разом з повноцінною політикою щодо ветеранів. Мапа спирається на передбачувану економічну політику, освіту, орієнтовану на майбутнє, та культуру, що зміцнює єдність. Її підтримує публічна комунікація, яка підсилює довіру, а також інституційно закріплений діалог, що тримає в одній розмові лідерів і громадян.

6. РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА Й РЕКОМЕНДАЦІЇ

Цей розділ перекладає живі інсайти діалогів у рамку інституційних дій. Зміст висловлювань учасників, їхні пріоритети накладено на суспільні інституції, які можуть діяти (мають суб'єктність): уряд, парламент, місцеве самоврядування, судову систему, безпекові інституції, бізнес, громадянське суспільство й медіа, освіту й академію, міжнародних партнерів. Тобто це та сама субстанція, але в управлінському ракурсі: хто і що має зробити, в якій послідовності та з яким зворотним зв'язком, щоб почуті на семінарах і Форумах пріоритети та принципи стали виконуваними кроками політики.

6.1. УРЯД (КАБІНЕТ МІНІСТРІВ / ОФІС ПРЕЗИДЕНТА)

- ▶ Здійснювати послідовну політику, спрямовану на розвиток культури доброчесності публічної служби, сприяти здійсненню ефективних антикорупційних заходів.
- ▶ Зробити ревізію воєнних обмежень і відновлювати передбачувані законні процедури там, де це не шкодить безпеці; оприлюднити перелік тимчасових обмежень прав і свобод із графіком їх перегляду.
- ▶ Удосконалити державні комунікації: щотижневі міжсекторальні брифінги формату «що почули / що зробимо» та щоквартальні звіти прогресу за реформами.
- ▶ Планувати, зважаючи на довготривалий безпековий режим: довгі горизонти для оборони, економіки й людського капіталу.

6.2. ПАРЛАМЕНТ (ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ)

- ▶ Пріоритет судовим і наглядовим пакетам: забезпечити подальший розвиток культури доброчесності публічних інституцій, зокрема у системі органів юстиції, посилити парламентський контроль у воєнний час.
- ▶ Сформувати правову рамку для структурованого публічного діалогу: сталі міжсекторальні слухання на рівні комітетів із щорічною точкою огляду врядування.
- ▶ Унормувати адресний перегляд воєнних обмежень (положення про автоматичне припинення дії норми через визначений строк та обов'язковий перегляд з публічною звітністю), поєднуючи безпеку з гарантіями прав.

6.3. ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ (ГРОМАДИ / РЕГІОНИ)

- ▶ Запустити регіональні діалогові осередки там, де є спроможність, і подавати до центру короткі письмові брифи для ухвалення рішень.
- ▶ Запровадити набори інструментів воєнної економіки на місцевому рівні: швидкі закупівлі для мікропроектів подвійного призначення (енергетика, ремонт БПЛА, цивільна оборона) з публічними дашбордами довіри.
- ▶ Підготувати плани реінтеграції спільнот (ВПО, ті, хто повертається, демобілізовані): аудит навичок, муніципальні програми перекваліфікації та працевлаштування.

6.4. СУДОВА СИСТЕМА Й СЕКТОР ПРАВОСУДДЯ

- ▶ Гарантувати розслідування воєнних злочинів: захищені ресурси, спеціалізоване навчання й процедури, зважаючи на потреби потерпілих; регулярно публікувати статистику розгляду справ.
- ▶ Завершити судову реформу (оновлення суддівського корпусу через ефективні механізми добору й перевірки доброчесності, цифровізацію судочинства та доступність правосуддя для громадян) і відновити / осучаснити військове правосуддя відповідно до реалій війни.

6.5. БЕЗПЕКОВІ Й ОБОРОННІ ІНСТИТУЦІЇ

- ▶ Запровадити базову оборонну підготовку (поетапно, відповідно до віку громадян) і справедливі маршрути мобілізації; сертифікувати цивільні спеціальності, корисні для оборони й критичної інфраструктури.
- ▶ Сформувати стратегію технологій і талантів (ШІ, командування й управління (C2/KY)¹, розвідка, спостереження та рекогносцирування (ISR)): публічно-приватні R&D-центри з швидким розгортанням; зв'язок з освітніми програмами.
- ▶ Вибудувати політику щодо ветеранів як частину безпеки: безшовні переходи між статусами, перенесення пільг, стимули для роботодавців, доступ до послуг з відновлення психічного здоров'я.

6.6. БІЗНЕС ТА ІНВЕСТИРИ

- ▶ Забезпечити передбачувані правила гри: відмова від довільних перевірок, податкова ясність, інструменти розподілу ризиків для виробництв подвійного призначення.
- ▶ Створювати інноваційні консорціуми (оборона, енергостійкість, логістика) у співфінансуванні з урядом і донорами; квартальні демодні, які переводять прототипи на замовлення.
- ▶ Розгорнути програми працевлаштування й підприємництва для ветеранів: доступ до кредиту й наставництва; вимір успіху — працевлаштування та виживання бізнесів.

6.7. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО Й МЕДІА

- ▶ Інституціалізувати діалог як дисципліну: фіксовані ритми міжсекторальних сесій з публічними підсумками «що почули / що зробимо» для відновлення довіри.
- ▶ Дотримуватися етики комунікацій у воєнний час: чесно керувати очікуваннями, уникати наративів, які згодом підривають довіру.
- ▶ Розвивати медіаграмотність та інклюзію: доносити узгоджені меседжі до деокупованих / окупованих територій і забезпечувати двосторонні канали комунікації.

6.8. ОСВІТА Й АКАДЕМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

- ▶ Модернізувати програми й методи (критичне мислення, STEM подвійного призначення, лідерство) з чіткими містками до бізнесу й системою мікрокваліфікацій.

¹ Command-and-control/Командування-та-управління

- ▶ Підтримати політику вивчення англійської як другої мови, щоб розширити доступ до знань і міжнародних союзів, союзних суспільств.
- ▶ Розробити освітні траєкторії для ветеранів і тих, хто повертається (зарахування попереднього досвіду, бриджинг-курси) разом з роботодавцями.

6.9. МІЖНАРОДНІ ПАРТНЕРИ Й ДОНОРИ

- ▶ Підтримати сталу архітектуру діалогу (національний рівень — регіональні осередки — тематичні лабораторії) як маловитратний і високоефективний спосіб перекладу суспільного внеску в політики.
- ▶ Співфінансувати інновації подвійного призначення (оборона / енергетика / цифра) та спроможність сектору правосуддя (воєнні злочини, e-justice).
- ▶ Інвестувати в системи реінтеграції (навички, МСП, програми з психічного здоров'я) в деокупованих і прифронтових регіонах, зважаючи на тривалість і складність завдання.

7. ВИСНОВКИ

За період, що охоплює 2023-й — початок 2025 року, проєкт «(Пере)осмислення суспільного договору для України» підтвердив свою ефективність як інтелектуальна платформа й інституційний інструмент формування політичної рамки дій у воєнний час. Реалізовані заходи — регіональні семінари у Львові та Івано-Франківську, Форуми Доброго врядування в Києві — дали змогу поєднати локальний і національний виміри суспільного діалогу.

7.1. МЕТОДОЛОГІЧНІ УРОКИ

Досвід реалізації проєкту показав, що у воєнний час найдієвіший формат міжсекторального ліdersького діалогу — це поєднання глибинних діалогових обговорень (семінарів) для напрацювання змісту з публічними форумами (для легітимації й розповсюдження результатів). Високу якість заходів забезпечують чіткі правила, принцип конфіденційності / анонімності й збалансоване представництво секторів.

7.2. СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ І ВПЛИВ

Проєкт підтвердив можливість і здатність опрацьовувати найскладніші теми, як-от суспільна довіра, відповідальність лідерів, безпека vs свобода тощо — у ситуації довгих бойових дій. Він сприяв більш зрілій суспільній дискусії, де зокрема перемогу у війні розуміють не лише як військовий результат, а і як відновлення гідності, справедливості та інституційної спроможності держави й суспільства.

Зміцнилася культура міжсекторальної взаємодії: представники й лідери влади, бізнесу, медіа, академічних і громадських середовищ здобули можливість узгодити своє розуміння поточних викликів у спільній рамці суспільного договору. Цей результат має стратегічне значення для довіри та згуртованості під час війни.

7.3. СУСПІЛЬНІ / ІНСТИТУЦІЙНІ РЕЗУЛЬТАТИ

У ході діалогів було чітко окреслено напрями реформ, які потребують першочергової уваги:

- ▶ доброчесність публічної служби та підзвітність уряду;
- ▶ завершення судової реформи й запровадження справедливих процедур;
- ▶ поєднання безпеки й прав людини через механізми перегляду воєнних обмежень;
- ▶ розвиток політики щодо ветеранів як частини національної безпеки;
- ▶ модернізація освіти й посилення культурної політики;
- ▶ інституціоналізація діалогу, розширення свободи слова й розвиток медіаграмотності.